

TEO-POLİTİK KUŞATMA “DÜNYA SİSTEMİ, DİPLOMASİ VE DİN”

PROF. DR. NADİM MACİT*

GİRİŞ

Modern dünya sisteminin tarihi ve bu sistemin parçası olarak geliştirilmiş olan bilgi yapıları içinde “uluslararası güç mücadelesi, politik yöntem ve din ilişkisi” özel bir yere sahiptir. Modern dünya sistemi¹ tabirinden XVIII. yüzyılın ortalarına kadar giden, İkinci Dünya Savaşından sonra iki ideolojik blok üzerine oturan, fakat 1970’lerden itibaren iç yetersizliğe düşen iki kutuplu ideolojik sistemin, 1990’da tek bir politik merkeze ve bir ekonomik iş bölümüne ve çok sayıda kültürün var olduğu büyük bir bürokratik yapıya dönüşmesi kastedilmektedir. Bu genel tablo ve tanım, farklı tartışmalara son derece açık ve müsait olmasına karşın “bilgi yapısı” açısından önemli ölçüde bütünlük arz etmektedir.

Modern dünya sistemi bilgi yapısı nihai anlamda iki temel önermeye yaslanır: (I) Bilimsel bilgi nesnedir. Sadece algılanabilir ve deneylebilir önermeler bilgi ifade ederler. (II) İnsan akli, varlığı açıklamak ve hayatı inşa etmek için yeterlidir. İnsanın üst bir bilgiye ihtiyacı yoktur. Belirtilen bilgi yapısına yaslanan dünya sisteminin aşırı yüzü, diğer bir deyişle “dil-maddecilik ilişkisi bağlamında din karşıtı” (Marksizm) boyutu ile dinî, dünya anlayışının merkezî kavramı olmaktan ve kamusal alanı biçimlendiren unsur olmaktan çıkararak (liberalizm) boyutu arasında yaşanan güç mücadelesi içinde dinin önemli bir unsur olduğu

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

bilinmektedir. Din karşıtı dünya sistemini bu makalenin konusu olmaktan çıkarıp meseleyi sadece liberal-kapitalist sistem açısından çözümlerse yukarıda belirtilen iki önerme üzerine oturan, buna karşın bireyin dinî tutumuna ve tercihine saygı gösteren ideolojik dünya sistemi; (a) dinî bilginin konusu olmaktan çıkarılmış, (b) insan hayatını teknolojik gelişmeler ve ekonomik ünitelere bağlamıştır. İnsanı manevi bağlardan koparan, bilginin alanını daraltan ve insan hayatını mekanik ilişkiler ağına indirgeyen bu anlayışın hem insanın ve tabiatın estetik formunu bozduğu hem de bilimsel ve felsefi anlamda tutarsızlıklar içerdiği ileri sürülerek 1968'den itibaren sıkı bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Bilimsel bilginin düzeltilebilen bilgi, aklında mutlak olmadığı görüşü yeni bir sürecin başlamasına yol açmıştır.

Belirtilen dünya görüşünün akıl, bilgi ve siyaset alanında eleştirisi sadece dinî akımların ortaya çıkışını değil, bilimin ve siyasetin dilini de değiştirmiştir. Çünkü modern dünya görüşünün felsefi dayanaklarının zan altına alınması "kutsalın dönüşü / Tanrı'nın intikamı" gibi tanımlamalara yol açmıştır. Bilimsel bilginin düzeltilebilen bilgi ve din dilinin ise insan hayatının farklı yönlerini ifade eden dil olduğu görüşü kaçınılmaz olarak dine karşı ilgiyi artırmıştır. Bilgiyi söznesne arasındaki ilişki ile sınırlayan özcü modern dünya görüşünün tanımlayıcı ve öteki üretici diline karşı **geliştirilen felsefi eleştirinin dayanağı izafilik ve durumsallık**² olunca, bu kez din dili özel dillere çevrilmiş, aynen çok uluslu şirketler gibi uluslararası boyutta faaliyet gösteren dinî grupların üretilmesine yol açmıştır.

Günümüzde dinî kimlik her şeyin üzerine çıkmıştır. Kudüs, Mekke ve Roma büyük kalabalıkların toplandığı merkezler konumuna gelmiştir. Ne var ki dine başvurunun ya da dinin geriye dönüşü ve hayata yansıyan boyutu yeni kuşkuvarı beraberinde getirmiştir. Bu kuşkuyu Georges Corm şu ifadelerle özetler: "**Siyaset en fırsatçı, en soysuz ve ülküsüz hâliyle dine ve kutsala bürünerek kendini daha iyi gizleyebilmek, bilinçaltımıza terör ve dehşeti daha iyi ekebilmek için dünyamıza ve kutsalımıza el mi koydu? Eğer durum bu ise öldüğü ilan edilen ideolojiden çok daha tehlikeli ve sinsî bir ideolojiyle karşı karşıyayız. Çünkü kutsala çağrıda bulunarak ancak entelektüel teröre hizmet edilebilir.**"³ Gerçekten dinin giderek yükselen değer hâline gelmesiyle birlikte çıkarıcılığı, sömürüyü siyasetin göstereni haline getiren güçler ve bunlara ortaklık eden dinî-politik hareketler kutsal değerleri kullanarak kutsalımıza el koymaktadırlar.

I. Hristiyan Köklerde Buluşma ve Üçüncü Bin Yıl Misyonu

XX. asrın son çeyreğinden itibaren "teo-stratejik inşa ve diplomasi" arasındaki ilişkiyi Batı dünyasını Hristiyan köklerde buluşturma ve üçüncü bin yıl misyonu şeklinde adlandırmak mümkündür. Belirtilen tarihten itibaren dünya yeni bir sürece girmiştir. İdeolojiler itibarını yitirmiş dinî kimlik her şeyin üzerine çık-

maya başlamıştır. Artık farklı dinî coğrafyaların kentlerinden bahsedilmekte ve bütün dünyada yeni dinî hareketler tartışılmaktadır.⁴ Yeni sürecin arkasında derin felsefi-siyasi zihniyetin ve buna bağlı olarak yaşanan sosyal değişimin yatığı bilinen bir gerçektir. Nitekim bilimsel bilgi nesneldir önermesi, bilimsel bilgi düzeltilebilen bilgidir önermesi ile yer değiştirmiş, doğrulayıcı analiz mantığının atomist dil teorisinin “yalnız algılanabilir, tecrübe edilebilir” önermeler bilgi ifade eder görüşü dil oyunu kuramı ile parçalanmıştır. “Din Allah’la kul arasındadır.” kabulü yerini, Her inanç ve zihniyet eylem alanına kaçınılmaz olarak yansır”. görüşüne bırakmıştır. Bütün bunlar XX. yüzyılın yarısından itibaren başlayan ve son çeyreğinde açıkça görünen değişimin göstergeleridir. Dinî semboller, dinî gösteriler, din merkezli gerilimler, bağışlamalar, kutlamalar ve özür dilemeler⁵ yeni dönemin ilgi çeken tutumları arasında yer almaktadır.

Tarihî dönüşüm içinde yaşanan gelişmeleri görmek açısından Hristiyan dünyanın önemli bir merkezi olan Vatikan’dan başlamamız yerinde olacaktır. XX. yüzyılın son çeyreği, Katolik Avrupa’da bir çelişkiyle başlamıştır: Vatikan’a göre toplum fazlaca laikleşmiş ve Hristiyanlıktan uzaklaşmıştır. Bu tespite bağlı olarak hemen her yerde yeniden Hristiyanlaştırma hareketi başlatan Vatikan, aslında, XIX. yüzyılın din karşıtı düşünceyi besleyen damarlarının daraldığını ilan etmiş, dinin güncelleştirilmesi⁶ başlığı altında, kilisenin duvarlarının arkasından hayatın içine doğru yürümeye başlaması gerektiğini açıklamıştır. Kilisenin saygın kişileri üniversite mezunlarına Ruhü’l- Kudüs’ün soluğunu öğretmenin zamanı geldiğini ilan etmişlerdir. Hristiyan bir toplum yaratmak isteyen Komünyon ve Kurtuluş gibi kurumlar binlerce İtalyan’ı seferber ederken Sovyet blokundan kopmuş Doğu Avrupa’da ortaya çıkan toplumsal hareketlerle Katolikliği siyasi tutumlarına ölçü alan toplumsal hareketler ve siyasi partiler yeni bir dünyayı müjdelemeye başlamışlardır.⁷

1978’de papa seçilen II. John Paul, Katolik kimliği yeniden ortaya atmıştır. Ona göre bundan böyle dinî değerler temellerini laik toplum ilkelerinden kopuş üzerine kuracaklardı. Amaçları; modernlik sonrası dünyaya inançların sarsılmasıyla eksik kalan anlamı, ahlak ve düzeni kazandırmak olacaktır.⁸ Sovyetleşmeye karşı sivil halkın uzun süre tek direniş sembolü olarak Katolikliğin ifade edilmesi, 1989’da ise Varşova’da bir Katolığın başbakan seçilmesi, dinin siyasi sahneye geri dönüşünü ve Marksist ideolojiden kopuşun kaçınılmaz bir sonuç olduğunu göstermiş, hatta Polonya, Avrupa’nın ikinci kez Hristiyanlaştırılması

Bilimsel bilginin düzeltilebilen bilgi ve din dilinin ise insan hayatının farklı yönlerini ifade eden dil olduğu görüşü kaçınılmaz olarak dine karşı ilgiyi artırmıştır.

için bir model olarak algılanmıştır. Bu da II. John Paul Papalığının en önemli hedeflerinden biri olmuştur. Kilise içindeki akımlar, XVIII. yüzyıl aydınlanma çağıyla başlayan ve dine karşı kendisine güvenen bir aklın özgürleştirilmesiyle nitelenen modern dönemin sona erdiğini kabul ediyorlardı.⁹ Katolik kilisenin yeniden Hristiyanlaştırma projesi, ideolojik boşluğa düşen dünyayı dinî etiketle yeniden tanımlamayı amaçlamıştır. Güç dengelerini maharetle gözetken ve güç dengesine göre geleneği ve yeniliği konuşan I. Roma'nın bu çıkışı, büyük bir ihtimalle dünyanın yeni bir sürece girdiğini gösteren sağlam verilere dayanıyordu.

Yeni dönemin ve XXI. yüzyılın anlamı ve dünyanın geleceği üzerinde konuşan Kardinal Jean-Marie Lustiger şöyle demektedir: **“Biz Hristiyan çağının başındayız. Bugün Batı ve şüphesiz tüm dünya kendi kendisine bir muamma gibi görünmekte, olağanüstü sorunlarla karşı karşıya kalmakta ve öyle bir sınav vermekte ki kaderini üstlenmesi için yalnızca İsa Mesih'in dönüşünü,**

Katolik kilisenin yeniden Hristiyanlaştırma projesi, ideolojik boşluğa düşen dünyayı dinî etiketle yeniden tanımlamayı amaçlamıştır.

ona sunacağı kavram ve kuvveti göz önünde bulundurması gerekmektedir.”¹⁰ Öyle anlaşılıyor ki yeniden Hristiyanlaştırma akımının pratiği; kilisenin kesin yetkili konumuna uygun bir anlamda kamu düzenini yukarıdan aşağıya doğru değiştirme doğrultusunda işlemektedir. Laiklikle mücadele etmek için siyasi baskı yapma yolunu tercih eden Katolik hareket, siyasi alana müdahale ederek kamusal alanı dönüştürmek istemektedir. Nitekim Papa XVI. Benedict, Hristiyanlığın kamusal alanda görünür olmasını savunmakta, uzun süredir Katolik hareketin geleneği koruyarak Batı'yı Hristiyan köklerde buluşturması gerektiğini vurgulamaktadır.

Modern dönemde inşa edilen ve liberal kapitalist sistemin sabitelerine uydurulan Protestanlık daha etkin araçlara ve yayılma kabiliyetine sahiptir. Misyon ve kiliseler birliğini devreye sokarak dünya

krallığını gerçekleştirme idealini devreye güncelleyen Protestanlık ve bu mezhebin radikal uçları siyasi, kültürel, ekonomik alanda belirleyici konuma yükselmiştir. ABD Başkanı Carter'le birlikte Beyaz Saray'a ve kurumlara sığırcı olan bu mesiyani ideoloji, ABD gibi bir dünya gücünün desteğine sahiptir. G. Corm bu durumu şöyle tanımlar: **“ABD'nin barındırdığı ekonomik küreselleşme ve teknik-bilimsel buluşların geri dönen din ile yapacağı evlilik, kabul etmeliyiz ki uzun zamandır görülmeyen bir ihtişama sahip olacaktır. Bu yeni düzene inatla karşı koyanlar; tepkisel, evhamlı, temizlenmesi veya hiç değilse susturulması gereken ıskartalardır. Çünkü onların yeni düzene karşı çıkışı, medeniyeti ve onun yararlarını istemeyen dış düşmanlara destek vermektedir.”**¹¹ ABD'nin bu tavrı, dogmatik kutsal belleğin siyasetin merkezine taşındığını gösterir.

Hıristiyanlığın Doğulu yüzüne gelince Soğuk Savaş sonrası dönemde III. Roma'da çan seslerinin yükselişe geçtiği ve yeni bir direnişin başladığı söylenebilir. Nitekim Rusya Dışişleri Bakanı S. Ivanov 27-28 Nisan 2001'de şu açıklamayı yapmaktadır: **"Manevi ihtiyaç günümüz dünyası ve Rusya için çok büyük bir ihtiyaçtır. Ülkemiz insanın inançlarının yeniden canlandırılması sosyal değişimin ve kültürel kimliğin yönlendirilmesi açısından çok önemlidir. Sosyal ahlak ve ruhani prensipler, genel kabul görmüş uluslararası hukuk ve ahlaki değerler yeni dünya düzeninin anahtarlarıdır."**¹² Dinî kaynaklı ahlaki değerleri yeni dönemin anahtarı olarak tanımlayan Rusya, Ortodoksluğu jeopolitiğinin sac ayaklarından biri olarak görmektedir. Rusya'nın geliştirdiği yeni anlayışa göre ruhani prensipler milli değerlerin daha iyi anlaşılmasına yardım eder. Ruhani kilise otoritesi yerel ve bölgesel anlaşmazlıkların çözümünde olağanüstü katkılarda bulunabilir. Fakat bu ruhani aydınlanma siyasetin ve silahların gücünden soyutlanmalı, barışın oluşmasına katkı sağlamalıdır.¹³

Ruhani değerleri sahiplenen ve gelişmesini isteyen Rusya, Batı'nın Hıristiyanlıkla İslam arasında oluşturduğu gerilimin yapay olduğunu ve başka amaçlar için üretildiğini savunmaktadır. Özellikle terörle İslam arasında kurulan bağı eleştirmekte ve farklı inançlara sahip insanların bir arada barış içinde yaşaması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴ Rusya'nın geliştirdiği bu bakış açısı ekonomik ve teknolojik gücü dinle mayalayarak dünya hâkimiyetini ele geçirmek isteyen ABD'ye karşı duyulan tepkiyi yansıtmaktadır. Nitekim Moskova Patriği Aleksii II şöyle der: **"Eminim ki Rusya dünyanın çeşitli ülkelerindeki iyi insanlarla iyi düşünülmüş ittifaklar geliştirerek küreselleşme uygulamasını engelleyip bertaraf edecektir. Halklar kendi özgür geleneklerini özgürce yaşatabilecek, kendi isteklerini ve tutkularını kendi talepleri doğrultusunda yaşayacaktır. Bu amaç uğruna çalışmak, uluslararası ilişkilerde ahengi sağlar. Ancak bu yolla Avrupa, Asya ve geniş dünya üzerinde sağlam ve sürdürülebilir barış sağlanabilir."**¹⁵ Açık ki III. Roma, yani Moskova Patrikliği küreselleşme ideolojisinin din üzerinden egemenlik kurma faaliyetinden rahatsız olup bu sürece karşı çıkan insanların iyi düşünülmüş ittifakla direnişe geçmelerini istemektedir.

En geniş anlamda Batı dünyasını Hıristiyan köklerde buluşturma projesini anlamak için Papa XVI. Benedict'in ABD ve Fransa'ya yapmış olduğu ziyaretleri ve verdiği mesajları gözden geçirmemiz gerekmektedir. Papa'nın yapmış olduğu ABD ziyaretinde verdiği mesajlar bu açıdan son derece önemlidir:

Birinci mesaj: Her gün, bu kıta boyunca, siz ve sizin komşularınız Tanrı'ya Mesih'in sözleri ile dua ediyor: **Krallık gelsin.** Bu duanın ABD'deki tüm Hıristiyanların kalbinde ve zihninde şekillenmeye ihtiyacı vardır. Sizin hayatınızı sürdürme, aile kurma ve topluluk oluşturma biçimlerinizde bu duanın meyve vermesi gerekir. Tanrı'nın krallığının onun tüm koruyucu gücüyle var olduğu yerde umutların yeniden inşa edilmesine ihtiyacı vardır. Krallığın gelişi için coşkuyla dua etmek, aynı zamanda onun varlığının işaretlerine karşı her zaman uya-

nık olmak ve toplumun her kesiminde onun gelişimi için çalışmak anlamına gelir. Bu, Mesih'in zaferine inanarak onun krallığına sadakatle şimdinin ve geleceğin zorlukları ile yüzleşmek anlamına gelir. Bu, bir direnç, felaket ya da skandal karşısında maneviyatın bozulmaması anlamına gelir. Bu, aynı zamanda inanç ve siyasi hayat arasındaki yanlış bir çatallanmayı reddetmek anlamına gelir. Bu, Amerikan toplumunu ve kültürünü kutsal metinlerin hakikati ve güzelliği ile zenginleştirmek anlamına gelir ve hayatımıza ilham olan tüm diğer umutlara değer ve anlam katan bu büyük umudu hiçbir zaman gözden çıkarmamamız anlamına gelir. Sevgili arkadaşlarım, öncü Aziz Peter sizlerden daha önce bu daveti ortaya koydu. "Seçilmiş insanlar, krallığın ruhbanları, kutsal bir ulus" olarak sizden önce gelenlerin adımlarını samimiyetle takip edin. Tanrı'nın krallığının bu

Papa'nın diyalog tasarısında ve kutsal topraklarda barışı sağlama önerisinde Müslümanlar yoktur.

topraklara gelişini hızlandırın. Geçmiş nesiller sizlere etkili bir miras bıraktı. Bugün de bu ulustaki Katolik topluluk hayatın müdafaasında, gençlerin eğitiminde, fakirlerin korunmasında, aranızdaki yabancı ve hastaların korunmasında peygambere özgü tanıklıkları ile göze çarpmaktadır. Bu sağlam temeller üzerine, Amerika'da kilisenin geleceği şimdiden doğmaya başlamalı!"¹⁶

İkinci mesaj: Yahudi-Hristiyan ittifakına yöneliktir. Bu düşüncesini şöyle seslendirir: "Siz dünyanın her yerinde Pesah Bayramına hazırlanırken Birleşik Devletler'deki Musevi topluluğuna özel barış dileklerimi sunuyorum. Benim buraya olan ziyaretim bu bayramla aynı zamana denk geldi, böylece sizi bizzat ziyaret edebildim. Tanrı'nın seçilmiş insanlarını özgür kılarken gerçekleştirdiği işaretleri ve mucizeleri sizler yeniden çağırdığımız için dualarım sizlerle. Ortak ruhani mirasımızdan hareket ederek "mutlak yaratıcı" ve onun merhametini temel alan umudumuza tanık olması için size bu mesajı emanet ettiğim için memnunum. Bu misyonun aracı II. Vatikan Konsilidir: Sizlere hitap ederken II. Vatikan Konsili'nin Hristiyan- Musevi ilişkilerine dair öğretilerini yeniden doğrulamak istiyorum ve geçen 40 yıl içinde kilisenin diyalog sorumluluğunun ilişkilerimizi tamamen iyiye doğru değiştirdiğini tekrarlıyorum. Hristiyanlar ve Museviler bu umudu paylaşıyorlar, gerçekte bizler peygamberlerin dediği gibi "Umudun mahkûmlarıyız." Bu bağ son derece köklü ve derindir. Nitekim İsa şöyle der: "Kurtuluş Musevilerdedir." (John 4:22) Bayramlarımız farklı olmasına karşın, bizleri Tanrı'ya ve onun merhametine götüren konularda birlikteyiz."¹⁷

Üçüncü mesaj: Doğrudan kutsal topraklara yöneliktir. Bu görüşünü şöyle temellendirir: Dünyadaki barışa dair ortak umutlarımız **özelde Orta Doğu'yu ve**

kutsal toprakları kapsamaktadır. Bu bayram zamanında Hristiyan ve Yahudilerin kutladığı Tanrı'nın merhamet hatıraları, bu bölgenin-Tanrı'nın vahiylerini çevreleyen olayların bilfiil meydana geldiği yer- geleceğinden sorumlu olan bizlere yeni çabalar için özellikle yeni davranışlar için ve kalplerin yeniden arınması için ilham veriyor.¹⁸

Son günlerde Kudüs'ün BM kuvvetleri tarafından korunmasına ilişkin öneri bu çerçevede düşünülmesi gereken konudur. Papa'nın diyalog tasarısında ve kutsal topraklarda barışı sağlama önerisinde Müslümanlar yoktur.

Papa, Fransa ziyaretinde daha önce teliflerinde yer alan görüşlere atıf yaparak Hristiyan köklerde buluşmanın teolojik ve felsefi esaslarını ortaya koyar. Nitekim Papa XVI. Benedict Papa Kardinal olduğu dönemde (2004) yayımladığı

Europe: Today and Tomorrow adlı çalışmasında yer alan fikirlerini Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'ye aktarır. Papa'nın benimsediği ve sunduğu görüşler özetle şöyledir: Avrupa bir krizin içindedir. Bu kriz, Hristiyan imanının sekülerizm ve görelilik karşısında düştüğü krizdir. İçine düştüğümüz krizi ilk fark eden ve dile getiren Arnold Toynbee'dir. Nitekim o şöyle der: "araçlar ve teknolojik ilerleme ile gerçek ilerleme arasındaki farkı vardır. Batı dünyası değerler dünyasını ihmal ederek krizin içine düşmüştür. Zira Batı dünyası, dinden koparak teknoloji, ulus ve militarizm arzusuna sürüklenmiştir." Bu alıntıyı yaptıktan sonra Papa şu çıkarımı yapıyor: "Demek ki krizin başat sebeplerinden birisi sekülerizmdir."¹⁹ Öyleyse "din faktörüyle yeniden tanışmamız lazım."²⁰ Seküler ideolojinin Din konusunda saldırgan olduğu tespitine bağlı olarak "Adil bir sekülerizm anlayışı dinî özgürlüklere müsaade eden anlayıştır." görüşünü savunur: Devlet, din dayatmaz, fakat sivil topluma karşı sorumluluğun bir gereği olarak dinlere alan açar. Dini, toplumun kurucu unsurlarından biri olarak görür. Papa'ya göre seküler bir toplumda dinin toplumu düzenleme ve biçimlendirilmesine müsaade edilmelidir. Ne var ki modern toplum, Tanrı'ya bu tür müdahale etme hakkı tanımamaktadır.²¹

Yukarıdaki görüşlerini temellendirmek için şu soruyu yöneltir: Modern toplumda Tanrı nerededir? Cevap: Politik dünya, Tanrı bu dünyaya ait değilmiş gibi, onu dışlayarak norm ve kurallarını koymaktadır. Aynı şey iş âleminde, ekonomik ve kamusal alanda da geçerlidir. Oysa Tanrı'nın bu alanlara müdahalesi ahlaki sorumluluğu güçlendirir. Tanrı'yı tamamen dışlayan bir toplum; kendi kendini yok eder. Papa, ekonomik alanda yaşanan ahlaki bozulmaya atıf yaparak "İnsan meta hâline getirilemez."²² der. Fakat "vahşi kapitalizm" in mayaladığı ve

Yoksulluğu kötülüğün nedeni olarak gören Papa, her nedense yoksulluğu üreten mekanizmalar üzerinde durmaz.

piyasaya sürdüğü sorumsuzluğa hiç değinmez. Hatta modern dünyanın ekonomik değerlerinin Katolik değerlerle buluşması gerektiğini savunur. Yoksulluğu kötülüğün nedeni olarak gören Papa, her nedense yoksulluğu üreten mekanizmalar üzerinde durmaz. Sekülerizm eleştirisinde vahşi kapitalizmin değerlerden bağımsız akışkan / kesintisiz sermaye tutkusunu deşifre etmeye yanaşmaz. Toplum büyük bir kilise cemaatine dönüştürmek isteyen Papa şu gerçeği gizler: İsa Mesih'in havarileri artık vahşi kapitalizmin en büyük hizmetkârlarıdır. Kapitalizme eklenmiş bir din, her şeyi ile dünyevi olmak zorundadır.

Papa açısından krizin diğer bir nedenini ve pozitif sekülerizme duyulan ihtiyaçtır: Modern dünyayı inşa eden bilimsel bilgidir. Bu bilgi; ortak bilimsel esasları, siyasi kuralları ve iletişim ağları yoluyla ortak ekonomik normları ve tutumları üretmiştir. Fakat bu zeminde oluşan kültür; Tanrı'yı kamusal alandan dışlamıştır. Bu seküler kültürde Tanrı sadece öznel tercihlerin konusudur. Hiçbir şekilde kamusal alanla ilgili değildir. Eğer din, salt öznel ilgilerin konusu yapılırsa toplum yıkılır. Öyleyse izafilik ve bunun gereği olan çoğulculuk sadece ahlaki bir tutum olarak kabul edilebilir. Çünkü "İman nesnedir." İsa Mesih, mutlak gerçekliğin kendisidir. Farklı perspektifleri meşru ve geçerli sayan sekülerizmle "Hristiyan iman"ın nesneliliği arasında mesafe vardır. Modern dünya politik alanda izafiliğe kapı aralarken aynı izafiliği dinî alana çekme eğilimleri "kilisenin cemaat ruhu"nu olumsuz yönde etkilemektedir. Öyleyse "Hristiyan iman" asıl kurucu unsur olarak görülmelidir.²³

Peki, bu durumda dünya sistemini muhafaza mı edeceğiz yoksa dönüştürecek miyiz? İşte bu sorunun cevabını verirken "din, devlet ve sekülerizm" konusunda yeni bir anlayışa ihtiyaç olduğunu ve yeniden yapılanmanın bu temel üzerine kurulması gerektiğini savunur: "Tanrı fikri yönlendirilir ve yıkıcı olabilir. Dinin karşı karşıya kaldığı risk budur. Aynı zamanda kendini Tanrı'dan koparan bir akıl da kendini öznel alana hapseder. Akıl desteksiz kalır. Kapılarını yıkıcı güçlere açar. Devletin seküler karakteri, akıl ve din arasındaki dengeyi tabiatında taşır. Bu devleti sadece akılla yönetmeye çalışan, tüm tarihî köklerinden soyutlanmış akıl için kanıt olabilecek ahlaki temellerden başkasını kabullenmeyen ideolojik sekülerizmin zıddıdır."²⁴ İşte Papa'nın pozitif sekülerizm dediği budur ve ona göre, bu anlamdaki seküler devlet temel aldığı ve onu şekillendiren ahlaki geleneklere güvenme gerekliliği ve haklılığına sahiptir. Onu bu hâle getiren, o değerler olmadan anlamlı bir hayatı sürdürmenin zor olduğunu kavramasıdır. Çünkü soyut akli temel alan tarihî bir devletten bahsedilemez."²⁵ Öyleyse devlet-din, akıl-dinî değerler arasında dengeyi kurarak ideolojik sekülerizmden pozitif sekülerizme geçiş "birleşik Avrupa inşa etmek için" bir ihtiyaçtır.

Görüldüğü üzere Hristiyanlığın üç modeli ve bunları temsil eden devletler dinin yükselen bir değer olduğunu kabul etmekte ve ruhani prensipleri yeni dönemin anahtarları olarak sunmaktadırlar. Ne var ki bu yükseliş kapitalizmin çı-

karcı mantığı içinde geliştiği için bir taraftan pervasız muhafazakârlığın gelişmesine katkı sağlamakta, diğer taraftan da ideal ve ahlaki değerlerden boşanan siyasetin çirkin yüzünü kapatmak için kullanılmaktadır. Dini, çıkarıcı siyasetin aracı kılan bu süreç önümüzdeki dönemin en tartışmalı konularından birisi olmaya devam edecektir.

II. Ayarlı İslam Ağı İnşa Etme: Teo-Politik Kuşatma ve Türkiye

Dünya sistemi, din ve diplomasi arasındaki ilişkinin ikinci yüzünü: Kutsal ağ inşa ederek hedef toplumu yönlendirme ve kontrol etme şeklinde adlandırabiliriz. Bütün dinleri kontrol altında tutmak isteyen ABD'nin İslam dünyasına yönelik olarak kendi ekonomik ve stratejik faaliyetlerine uygun İslam anlayışı inşa etme ve kullanma faaliyeti içinde olduğu bilinmektedir. ABD'de etkin olan düşünce kuruluşlarının İslam dünyasına yönelik olarak yayımladıkları raporlar ve "hatta ağ inşa etme faaliyetleri" bu çerçevede yer almaktadır. Egemen güçle uyumlu, fakat çeşitli etiketler, ortaklar, programlar çerçevesinde İslam coğrafyasında dinsel gerilimler üretmeye yönelik olarak geliştirilen "ayarlı İslam", söz konusu inşanın uygun bir modeli olarak sunulmaktadır.²⁶ Ayrıca ABD, güvenlik kurulu tarafından yayımlanan Global Trend 2025 adlı raporda yine din meselesi yer almakta ve önümüzdeki süreçte jeopolitik istikrarsızlık arkının Selefîye denilen İslam anlayışı ile doldurulacağı ilan edilmektedir. Bu ve benzeri raporların politik ve stratejik amaçlara yönelik kamuoyu oluşturmaya dönük olduğu bilinen bir gerçektir. Böyle olsa bile etkin bir aktörün mahfillerinde ve uluslararası ilişkilerde dinin bu ölçüde gündeme taşınması üzerinde ciddi anlamda düşünülmeğe değer bir konudur.

Açıktır ki, Türkiye iç ve dış mahfiller tarafından inşa edilen din anlayışı tarafından kısaça altına alınmak istenmektedir. Özellikle Irak'a müdahaleden sonra etkinliğini artıran İran'a karşı Türkiye'ye Yeni Osmanlılık adı altında verilmiş istenen rol, bir denge oluşturmanın ötesinde bu coğrafyada mezhep ayrışmasını ve çatışmasını körüklemeye yöneliktir. Uzun süredir millî devleti din karşıtı ve ırkçılıkla suçlayan kesimlerin, yine uzun süredir etnik ayrışmaya katkı sağlayan Kuzey Irak oluşumuna "Millî devletten vazgeç, dinî değerlere sarıl." şeklinde çağrı yapılması yeni bir küresel düzeneğin kokusunu yaymaktadır. Erbil'de yapılan Abant toplantısı bu projeyi dikte etmeye yönelik bir girişimdir. Ancak belirtmemiz gerekir ki bu toplantı tarihsel geç kalmışlığın izlerini taşımaktadır. Çünkü gerek ekonomik kriz ve ABD karşıtı tepkilerin güçlenmesi gerekse bölgesel aktörlerin yükselişi önümüzdeki yıllarda söz konusu projenin askıya alınacağını göstermektedir.

Politik iç dengesine kavuşan Türkiye'nin tarihsel ufkun değişen mantığına göre devlet-toplum buluşmasını sağlayarak millî kimliğini bozmadan bölgesel güç olma konusunda yerini alacaktır. Uzun süredir Batılı merkezî devletlerin yön-

lendirmelerine dayalı olarak her türlü ötekileştirme faaliyetlerini devreye sokanlar kendilerinin nasıl öteki olduklarını kendi sözlerini hatırlayarak anlayacaklardır. Çünkü hiçbir güç, başka bir devlete bağımsızlık, özgürlük ve sahil din anlayışı götürmez. Eğer dünyaya yön veren bir güç veya güçler bir toplumun dinini, kutsal sembollerini, kültürünü ve kültürel algısını etüt ediyorsa, burada anlama faaliyetinden daha çok değerler diplomasisi üzerinden sürdürülen bir bilinç paketlenmesi söz konusudur. Böyle bir eğilim, iktidar arzusu olarak tezahür eder. İktidar arzusuna ve araçlarına bulaşan din, din olma özelliğini yitirir, ancak politik araç olarak toplumsal dönüşümde önemli bir işlev görmeye başlar. Meseleyi Hristiyanlık açısından değerlendiren Czeslaw Milosz şu tespiti yapmaktadır: “Böyle bir durumda çeşitli din ve mezhepler giderek daha çok yataylaşacak, yerel,

ulusal ve sosyal çevrenin tutsağı durumuna girecek, siyasi güçlerle ittifaklara yönelecektir.”²⁷

İktidar arzuna ve araçlarına bulaşan din, din olma özelliğini yitirir; ancak politik araç olarak toplumsal dönüşümde önemli bir işlev görmeye başlar.

Siyasi güçlerle ittifaka giren din anlayışı, giderek boş konuşmaların ve siyasi gösteri mahfillerin oyun sahnesine dönüşmektedir. Ne söylersen gider kalıbından tutun, dinin yorumu belli bakış açısına bağlı olduğundan “Bir dinî grubun din diline bağlı olmak dindir.” çıkarımına kadar uzanmaktadır. Dini, dilsellik ve tarihsellik arasında dönen bir anlamaya bağlayan ve her dinî yorum dilinin de kendine özgü olduğunu vurgulayan bu anlayışın arkasında Hristiyan vahiy anlayışı ile bazı felsefi akımlar yatmaktadır. Vahyin anlamını tarihî ve kültürel olguların niteliğine bağlayan yaklaşımlar ister adını koyalım ister koymayalım postmodern kuramların yansımasıdır. Böyle bir mantıktan hareketle İslam’ı yeniden anlamak öyküsü, sadece bitmeyen bir hikâyeye yeni bir ilave yapmakla kalmıyor, dinin dönüş-

türücü gücünü keşfeden merkezî güçlerin dini uluslararası diplomasinin bir parçası yapmalarını kapı açıyor.

RAND Corporation tarafından yayımlanan *The Civil Democratic İslam: Partners, Resources and Strategies*²⁸ adlı çalışmada yer alan **Önerilen Strateji ve Derindeki Strateji** başlıkları altında “ılımlı Müslüman ağı inşa etme” de izlenmesi gereken yöntem ve unsurları sunulmaktadır. Yine aynı düşünce kuruluşu tarafından *Building Moderate Muslim Network*²⁹ adıyla yayımlanan çalışmada ise **Ağ İnşa Etmenin Yol Haritası** başlığı altında son derece dikkat çekici hususlar yer almaktadır. İki çalışmada yer alan teo-stratejik modelin dünya sistemi ve ülkemiz açısından anlamını analiz etmeden amacını, ortaklarını, potansiyel hedef gruplarını, anahtar kavram ve tanımlarını, uygulamaya dönük olarak belirlenen esaslarını sunmakla yetineceğim.

Şimdilik şu kadarını ifade etmek isterim ki iki çalışmada belirlenen ve izlenen yöntem, ortaklar ve seçenekler üzerine geliştirilen stratejiyle ülkemizde olup bitenler arasında bir benzerlik göze çarpmaktadır. Her şeyi dış müdahale ile açıklamak yetersiz ve kendi gerçekliğini, sosyal ve politik dinamiklerini yok saymak anlamına gelir. Böyle bir zaafiyeti askıya alarak şu gerçeğin altını çizmek isterim: RAND tarafından geliştirilen bu strateji önce laik ve antilaik cephe oluşturmayı, ardından bütün dinî-ideolojik yapıları ılımlı Müslümanlar etrafında toplamayı hedeflemekte, bu dinî-politik cepheyi de küresel sistemin ekonomik, politik ve stratejik hedeflerine eklemeyi amaçlamaktadır. Ülkemizde gelenekçilerin belli bir ölçüde tasfiye edilmesi, belli bir ölçüde de dönüştürülerek ılımlı İslam halkasına dâhil edilmesi bir rastlantı değildir. Din üzerinden ayrışma hatları üretmek, birilerini ötekileştirmek, birilerini de öne çıkarmak esasına dayanan bu modelin ülkemizde önemli bir yol aldığı ortadadır. Gazetelerde ve medyada yer alan tartışmalarda sürekli olarak belli görüşü savunanların öne çıkarılması, ekonomik, politik ve eğitim alanında bize yüktilen grubun bir baskı unsuru hâline getirilmesinde sağlanan desteğin önemli bir payı bulunduğu ortadadır.

İki çalışma çerçevesinde egemen gücün bütün İslam coğrafyasında ve ülkemizde inşa etmek istediği ağın / şebekenin amacı ve ana noktaları **geliştirilen stratejinin amacı içinde** şöyle ifade edilmektedir: (I) Bu yaklaşım sivil demokratik İslam'ın modernleşmesini ve geliştirilmesini hızlandırmanın ve güçlendirmenin yollarını arar. (II) Uygun bir şekilde farklı kurgularla başa çıkmak için gereken esnekliği sağlar. Beklenmedik olumsuz gelişmelerin tehlikelerini azaltır.

Potansiyel ortaklar: Genel anlamda aşırı İslamcılarla mücadele etme çabasında ABD ve Batı'nın ortaklar bulabileceği Müslüman dünyadaki ideolojik eğilimler çerçevesinde üç temel alan vardır: Liberal Müslümanlar, sûfiler dâhil ılımlı gelenekçiler ve laikler.

Potansiyel hedef gruplar: İlimli Müslüman ağa destek sağlamak için yardımın üç ana çizgi üzerinden sürdürülmesi gerekir: Ortaklar, programlar ve bölgesel odaklanma.

Ortaklar: Liberal-seküler Müslüman akademisyenler, genç ılımlı din adamları, kanaat önderleri, kadın gruplar, yazarlar, gazeteciler, iletişimciler.

Programlar: Demokratik eğitim ve medya programları, cinsiyet eşitliği üzerine geliştirilen ve uygulanan programlar, politika programları. Son şıkkın açılımı şöyle yapılmaktadır: İslami düşüncede dinî amaçlardan ayrı düşünülmeyen sosyal ve politik amaçlara ulaşmak için geliştirilen programlar.

Bölgesel odaklanma: "Pek çok olay ve olguda ılımlı İslam yerel kültürden beslenir. Bu da İslam'ın evrensel vurgusundan oldukça farklıdır. Söz gelimi Türkiye'de geniş bir tabanı olan ılımlı İslam ağı ve sûfi etkisinde gelişen İslam anlayışını destekler. Fakat bunun Türk kültürü dışındaki alanlarda propagandasını yapmak oldukça zordur." Bu ifadelerin anlamı şudur: Ortak olarak seçilen ve Türkiye geliştirilen model, Türk toplumunu dönüştürmek açısından uygun bir modeldir. Fakat küresel ılımlı İslam ağını kurmada yetersiz kalmaktadır.

Anahtar Kavramlar ve Tanımlar

● **Köktenciler:** Çağdaş Batı kültürünü ve demokrasiyi reddederler. İslam hukuku ve ahlakına ilişkin uç bakış açılarını uygulayacak otoriter ve püriten devlet isterler. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için inovasyon ve modern teknolojiyi kullanırlar.

● **Gelenekçiler:** Muhafazakâr toplum isterler. Modernite, inovasyon ve değişim konusunda şüphe duyarlar.

● **Modernistler / ılımlı İslamcılar:** İslam dünyasının küresel modernitenin parçası hâline gelmesini isterler. İslam'ı, çağ ile aynı doğrultuya getirmek için İslam'da reform ve modernleşme isterler.

● **Laikler:** "İslam dünyasının Batı endüstriyel demokrasilerinde olduğu gibi dini özel bir alana özgü kılarak kilise ile devlet arasındaki bölünmeyi kabul ederler. Bu kategori, özellikle Türkiye bağlamında "ruhban karşıtları" olarak adlandırılmaktadır.

RAND sözcülerine göre bu gelenek zayıflamakla birlikte Türkiye'de hâlâ baskındır. Devlet, sıkı bir şekilde laiktir. Okullarda ve kamusal alanda dinî kimliğin açıkça temsil edilmesi yasaktır." Dışarıdan pişirilen teo-stratejik modelle bu modelin ortakları arasındaki söylem benzerliğine dikkat edilmelidir. Başından beri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dinî ve etnik baskı uyguladığı belirtilen ağın temel görüşüdür.

Önerilen Strateji

● Önce ılımlı İslamcılarını destekle, onlara geniş bir platformda fikrilerini yayma ve ifade etme imkânı sağlayarak gelenekçilere karşı onların İslam anlayışlarının, bakış açılarının niteliğini yükselt. Gelenekçiler değil, ılımlı Müslümanlar çağdaş İslam'ın yüzü olarak işlenmeli ve topluma sunulmalıdır.

● Olaya ve duruma göre laikleri destekle. Bu çerçevede geliştirdikleri kültürel kurumları ve programları teşvik et.

● Köktencilerin karşısında onları görünür kılmak için gelenekçilere arka çık. Bu iki güç arasında güç birliğinin ve ittifakın sağlanmasını engelle. Gelenekçilerin içinde de modern sivil toplumla göreceli bir şekilde daha iyi uyum sağlayabilecek kişileri seçici bir şekilde destekle.

● Köktencilerin İslami ve ideolojik duruşundaki zayıf noktalara etkin bir şekilde saldırarak onların hedef kitesindeki genç idealistlerin ve sûfi gelenekçilerin kabullenemeyeceği şeyleri gündeme getir. Gelenekçilere karşı cephe oluştur. Onların yozlaşması, katılığı, bilgisizliği, İslam'ı uygulamada düştükleri çelişkiler, görüş hataları ve yöntemlerindeki eksikliği görünür kıl.

● İslâm'ı tanımlama, açıklama ve yorumlamada köktenci ve gelenekçi tekelciliğin kırılmasına yardımcı ol.

● Gündelik işlerle ilgili soruları cevaplayabilecek modernist İslam'a uygun görüşlerini açıklayabilecekleri WEB sitesi yönetecek ılımlı /modernist bilgileri belirle.

- Bir literatür oluşturulması ve ders kitaplarının yazılması için ılımlı /modernist İslamcılarının desteklenmeli, yayınlarında mali kolaylıklar sağlanmalı.
- İlimli Müslümanların pratiklerinin ve düşüncelerinin tanıtılabileceği radyo gibi popüler bölge medyasının kullanılması gerçekleştirilmeli.

Derinlemesine Strateji

A-Stratejinin Temel Noktaları ve Modernist Liderliğin İnşası

- Rol modeller ve liderlerin üretilmeli, modernistlerin içinden risk alabilecek, sivil halklar konusunda liderlik yapabilecek, cesur kişiler yetiştirilmelidir.
- İlimli/ modernists ana akıma Müslümanların demografik gerçekliğini yansıtmak üzere politik ağırlıklı olaylara dâhil edilmeleri sağlanmalıdır.
- Yapay bir şekilde Müslümanların İslamlaştırılması yerine, İslam'ı onların kimliğinin bir parçası olduğunu yerleştirmek hedeflenmelidir.
- Sivil toplum kuruluşları desteklenmelidir.
- Aşırı İslamcıların kişisel duruşları ve konuları gayrimeşru ilan edilmelidir.
- Aşırı İslamcılarının yaptıklarını ve hayatlarını inceleyen medya teşvik edilmelidir.
- Batılı demokratik değerlerin propagandasının yapılması sağlanmalıdır.
- Uygun bakış açısına sahip ülkelerin ve grupların, bölgelerin belirlenmesi ve bunlara aktif bir şekilde yardım edilerek uygun ılımlı İslam modelinin oluşturulması ve yayılması sağlanmalıdır.
- Gelenekçilerin kusurlarının eleştirisi yapılmalı ve sufizmin ahlaki üstünlüğü yaygınlaştırılmalıdır.
- Eğitime ve gençliğe önem verilmelidir.

B-Stratejinin Başarıya Ulaşması İçin Özel Anlamda Yapılması Gerekenler

I. Öncelikle Modernistlerin ve Başlıca Laik Akımların Desteklenmesi

- Öncelikle ılımlı Müslümanlar ve seküler akımlar desteklenmelidir.
- Bunların çalışmaları desteklenmeli ve dağıtımı sağlanmalıdır.
- Uygun görülen ve seçilen kişilerin geniş kitlelere ve gençlere yönelik yazı yazmaları teşvik edilmelidir.
- İslami eğitim literatüründe bu kişilerin görüşlerinin tanıtılması sağlanmalıdır. Bunun için çeşitli toplumsal platformlar oluşturulmalıdır.
- Temel sorunlara ilişkin onların dinî yorum konusunda görüşler ve yargıları geniş yığınlara ulaştırılmalıdır.
- Bağlılığını yitirmiş İslam gençliği için modernizm bir kontro-kültür seçeneği olarak konumlandırılmalıdır.
- Uygun ülkelerin müfredatında ve medyasında İslam öncesi tarih ve kültür, İslam dışı tarih ve kültür konusunda bilincin artırılması sağlanmalıdır.

- Laik, kentsel ve kültürel enstitü ve programlar teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.

II. Köktencilere Karşı Gelenekçileri Desteklemek İçin Yapılması Gerekenler

- Köktenci şiddet ve aşırılığın gelenekçi eleştirisi yaygınlaştırılmalı, gelenekçilerle köktenciler arasındaki anlaşmazlıkların teşvik edilmeli.
- Gelenekçilerle köktenciler arasında iş birliğinin kurulması engellenmeli.
- Ortak hareket etmeye yakın olan gelenekçilerle ılımlı İslamcıların iş birliğinin teşvik edilmesi. Gelenekçi enstitülerdeki ılımlı İslamcılarının sayısı artırılmalı.
- Farklı gelenekçi grupların / yapıların birbirinden ayrılması sağlanmalı. ılımlı İslamcılara yakın olan gelenekçiler desteklenmeli.
- Sufizmin kabulü sağlanmalı ve teşvik edilmeli.

III. Köktencilere Karşı Durulması ve Üzerine Gidilmesi

- İslam konusunda köktencilerin yapmış oldukları yorumların kusurları ortaya çıkarılmalı ve bunlarla mücadele edilmelidir.
- Köktencilerin yasa dışı grup ve faaliyetlerle ilişkileri ortaya çıkarılmalıdır.
- Köktencilerin vahşi eylemlerinin sonuçları halka duyurulmalıdır.
- Köktencilerin, toplumun olumlu gelişmesine ve insanların menfaatini sağlama konusunda yetersiz oldukları, daha doğrusu yönetim yeteneğine sahip olmadıkları ortaya konulmalıdır. Bu mesaj; gençlere, dindar gelenekçi topluluklara, Batı'daki Müslüman azınlıklara ve kadınlara dönük olmalıdır.
- Köktenci aşırıların ve teröristlerin vahşi hareketlerine saygı ve özenti duyulmasının önüne geçilmelidir.
- Gazetecilerin, köktenci terörist çevrelerdeki eziyet, ahlaksızlık ve ikiyüzlülük gibi konuları araştırmaları teşvik edilmelidir.
- Köktencilerin ortak bir düşman olarak benimsenmesinin teşvik edilmesi, milliyetçi, solcu, antiamerikancı güçlerle laiklerin iş birliği desteklenmelidir.
- Sonuç olarak yeni dünya sistemi ve dünyanın geleceğinde uluslararası güç mücadelesi ve sürdürülen diplomatik ilişkilerde dinin önemli bir rolü olduğu ve giderek bunun yükseleceği anlaşılmaktadır. Ayrıca dinin bir yönlendirme ve kontrol sistemi olarak kullanıldığını Önerilen ve Derinlemesine Strateji başlıkları altında yer alan hususlardan net olarak anlıyoruz. Şu itibarıyla Türkiye'nin böyle bir yönlendirmeye ve kontrol edilmeye tabi bulunduğu, milletin kutsal değeri olan İslam'ın siyasi geleneğine, sistemine karşı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sunduğumuz veriler dikkate alınırsa şu üç çıkarımı yapmamız mümkün görünmektedir:

Birincisi: Egemen / emperyal gücün hedeflerine uygun ortaklar, oldukça sivil ve demokratik olarak gösterilmektedir. Dinin teör-şiddet hareketlerine bulaştırılmasını bir tarafta tutarsak ki, bu etiketler ve yapılar da Batı'nın malıdır,

kendi politik hedeflerine uygun düşmeyenlerin tümü öteki olarak değerlendirilmektedir, dönüştürülmesi ve temizlenmesi gereken varlıklar olarak görülmektedir. Bunu yapacak olan da egemen güç ve bulduğu ortaklardır.

İkincisi: Egemen gücün ve edindiği ortakların ürettiği dini etiketlerin hiç-biriyle ilgili olarak “buldukları devletin tarihi, siyasi ve kültürel ufkuna bağlıdır” ifadesi yer almamaktadır. En dikkat çekici nokta budur: Ya İslam konusunda gerçekten böyle bir savrulma söz konusu ya da egemen güç İslami gruplarla onların yaşadıkları devletler arasında gerilim hatları oluşturmak amaçlıdır. İnşa edilen tablo ve izlenmesi için önerilen ilkeler, ikincisinin doğru olduğunu gösterecek niteliktedir.

Üçüncüsü: Dinin uluslararası ve bölgesel düzeylerde küresel politikanın, dönüştürmenin ve hâkimiyet alanı oluşturmanın aracı yapıldığı şu tarihî ufukta kendi tarihî tecrübemiz ve siyasi geleneğimiz dikkate alınarak bir İslam anlayışı geliştirme, laik ve demokratik devlet modeline zarar vermeden toplumu aydınlatma önem arz etmektedir. Tarihî ufkun etkinlik alanını anlama konusunda daha duyarlı, bilgi açısından daha donanımlı, kültürel değerleri topluma taşıma açısından daha ısrarlı davranmamız gerekmektedir. Din gibi kutsal bir değerın uluslararası boyuta taşınması, değerler diplomasisi üzerinden Türk milletinin dönüştürülmesi ve kontrol edilmesi, ağır ve içinden çıkılmaz sorunlara yol açabilecek niteliktedir. Bu milletin dininin kendi aleyhine kullanılmasını aşmanın yolu, kendi tarihî ve kültürel aklı içerisinde bir İslam anlayışı geliştirmek, bunu toplumla paylaşmaktır. ■

¹ Dünya-Sistem tabiri Immanuel Wallerstein'e aittir. Farklı kullanımı ve tanımları için bakınız: (2005) *Dünya Sistemleri Analizi*, (çev: E. Abadoğlu, N. Ersoy), İstanbul: Aram Yayıncılık.

² Richard Bernstein (1983: 16) *Beyond Objektivizm and Relativizm: Science, Hermeneutics and Praoris*, Philadelphia: University of Pennsytanio.

³ Georges Corm (2008: 19) 21. Yüzyılda Din Sorunu, (çev. Ş. Sönmez), İstanbul: İletişim Yayınları.

⁴ G. Corm (2008: 11)

⁵ Bütün dinî ve kültürel havzalarda görülen değişimi, siyasi dile, törenlere yansıma biçimlerini, dinin ah-laki boyutuna ve dönüştürücü özelliğine yapılan atıfları dinî coğrafyanın değişik havzalarına göre ayrıntılı bir şekilde anlatan teologlar ve sosyologlar insanlığın algı kalıbı değişimine uğradığını dile getirmektedirler. Bununla birlikte insanlığı derinden etkileyecek bir duruma da gönderme yaptıkları görülmektedir. Bu bağlamda, yoksa siyaset en fırsatçı, en soysuz ve ülküsüz hâliyle dine ve kutsala bürünerek kendini daha iyi gizleyebil-mek, bilinçaltımıza terör ve dehşeti daha iyi ekebilmek için dünyamıza ve kutsalımıza el mi koydu, sorusunu yönelmektedirler. Geniş bilgi için bakınız: G. Corm (2008: 11-20).

⁶ Papa VI. Paul (1964: 6) UR: Unitatis Redintegratio, (21 Kasım 1964) adlı genelgesinde güncelleştir-meyi “ekümenik” yani Tanrı'nın stratejisi bağlamında evrensel misyona yeni bir öncülük etmek şeklinde açıklamaktadır. Kutsal cephe, güncelleştirme ve diyalog süreci için bakınız: Nadim Macit (2010) *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*, Ankara: Berikan Yayınları.

⁷ Gilles Kepel (1991: 63) *Tanrı'nın İntikamı*, (çev: S. Kırmızı), İstanbul: İletişim Yayınları.

⁸ G. Kepel (1991: 63).

⁹ G. Kepel (1991: 64).

¹⁰ G. Kepel (1991: 65).

- ¹¹ G. Corm (2008: 21).
- ¹² International Affairs, Religion and Diplomacy, (2001: 148) (Nu: 4: Vol: 47, Moscow).
- ¹³ IARD, (2001: 148).
- ¹⁴ IARD (2001: 149).
- ¹⁵ IARD (2001: 152).
- ¹⁶ Vatikan Resmi Sitesi-Homily of His Holiness Benedict XVI. Yankee Stadium, Bronx, New-York Fifty Sunday of Easter (24.4.2008).
- ¹⁷ Meeting With Representatives Of The Jewish Community Words of His Holiness Benedict XVI. "Ronda" Hall of The Pope John Paul II Cultural Center of Washington, D.C. Thursday, 17.4. 2008.
- ¹⁸ Message of His Holiness Benedict XVI To The Jewish Community On The Feast of Pesah.
- ¹⁹ bk. Josep Ratzinger (2007:25) Europe: Today and Tomorrow, San Francisco: Ignatius Press.
- ²⁰ j. Ratzinger (2007:25).
- ²¹ J. Ratzinger, "An Aggressive Secular İedeology Which is Worrying" Rome, (2004:19)
- ²² J Ranzinger (2007:42) Europe:Today and Tomorrow, San Francisco: Ignatius Press.
- ²³ bk. J. Ratzinger (2004) Truth and Tolerance: Christian Belief and World Religions, Francisco: Ignatius Press.
- ²⁴ J. Ratzinger (2007: 99).
- ²⁵ J. Ratzinger (2007:99).
- ²⁶ RAND Corporation'ın yayımladığı raporlar ve burada çalışan kişilerin yapıtları çerçevesinde bu konunun geniş olarak tarafımızdan *Öteki Din: Üretenler ve Yönetenler*, Ankara: Berikan Yayınları, adlı çalışmamızda incelenmiştir. Hem İslam'ı içinden tahrir etmeye hem de Cumhuriyete karşı cephe oluşturmaya dönük "ağ inşa etme" faaliyeti ilginç ve düşündürücü veriler içermektedir.
- ²⁷ Czeslaw Milosz (2003: 29-30) "Dinsel Hayalgücünün Kaderi", *Yüzyılın Sonu*, (çev: Belkıs Dışbudak) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ²⁸ Cheryl Benard, *The Civil Democratic İslam: Partners, Resorces and Strategies*, Santa Monica: 2003.
- ²⁹ Angel Rabasa, Cheryl Benard, Lowell H. Schwartz, Peter Sickle, *Building Moderate Muslim Network*, Santa Monica: 2007.